

De dadendrang van Krier en Kohl

**Straatbaksteen lost Friese
verkeersproblemen op**

**Nieuwe woongebieden
Standaardpatronen doorbroken**

CONTOUW

STRAATBAKSTEEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
VOORJAAR 2003

#02

INHOUDSOPGAVE

4 / 9

Het veel besproken ontwerp van de hoofdstructuur van Brandevoort (Helmond) betekende voor Rob Krier en Christoph Kohl de grote doorbraak in Nederland. Inmiddels is het duo actief betrokken bij diverse Nederlandse projecten, maar voor Kohl blijft Brandevoort het ultieme voorbeeld van een dorp met een urbane uitstraling.

10 / 11

Ontwerper Ruud-Jan Kokke stond aan de basis van een boeiend project in het Overijsselse Nieuweleusen. Oude en moderne bebouwing worden aan elkaar verbonden door een plein met veelkleurige straatbakstenen die tot aan de voordeur lopen, zonder straat of stoep.

12

In een persoonlijke column gaat Ed Nijpels in op de discussie over maatschappelijke kwaliteit in Friesland. Als commissaris van de koningin in die provincie ziet Nijpels dan ook een goede toekomst voor straatbaksteen weggelegd.

13 / 15

Met een uitgekiend concept hebben de gemeente Breda en betrokken projectontwikkelaars en woningcorporaties een opmerkelijk beheersmodel vastgelegd. Bewoners en gebruikers van het Chassé Park (650 woningen in 2005) in de Bredase binnenstad dragen daar ieder hun financiële steentje aan bij.

16 / 21

In toenemende mate wil Nederland variatie brengen in de VINEX-bouwstroom. Dat leidt veelal tot opmerkelijke concepten. In dit thema-artikel laten Carnisselande (Barendrecht), Schoterwoud (Heerenveen), Fascinatio (Capelle aan den IJssel) en Ypenburg (Den Haag) zien hoe het patroon van een standaardnieuwbouwwijk doorbroken kan worden.

22 / 25

In Friesland en andere noordelijke provincies is straatbaksteen een veelbepoefd middel om infrastructurele problemen, groot en klein, op te lossen. Verkeersplanoloog Hans Monderman, overtuigd tegenstander van betuttingeling en regelgeving, laat de sturing van verkeer het liefst over aan de weg zelf.

26 / 27

De openbare ruimte krijgt steeds vaker aandacht in publicaties. Michiel Nieuwenhuys bespreekt in deze Uitgelezen twee nieuwe uitgaven: 'Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland 99-01' en 'Changes in scenery/Inszenierte Naturen'.

28 / 31

Het fors groeiende Amersfoort was toe aan een herinrichting van de binnenstad nu de druk op het middeleeuwse stadshart elk jaar opnieuw bleef toenemen. Het kernwinkelgebied ging flink op de schop; op basis van gedurfde keuzes met behoud van karakter, zo stellen wethouder Jonkman en landschapsarchitect Oxener.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Redactie

Dr. Dick Tommel (hoofdredacteur), Theo van Baal, André van den Hul, Ir. Michiel Nieuwenhuys, Robert Stuyt, Willem van Zandbeek

Raad van Advies

Paul van Beek (Paul van Beek Landschappen BNT), Victor Freijser (Victor Freijser Architectuurproducties), Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling), Jan Stigter, (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

Stichting Promotie Straatbaksteen

Postbus 80523, 2508 GM 's-Gravenhage
T 070 - 3514851, F 070 - 3544631
E info@straatbaksteen.com
I www.straatbaksteen.com

Bladmanagement

Van Zandbeek corporate communicatie, Merijn Kok, Fred Wijers

Medewerkers

Leon van Eijndhoven

Vormgeving

Ten Bosch design, Frits Roothans

Fotografie

Picture Productions (Hans Hebbink), Dolph Cantrijn, Wiebe Kiestra Fotografie (foto Ed Nijpels)

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan, mits bronvermelding.

ENTHOUSIASME

Contour Straatbaksteen verscheen afgelopen najaar voor de eerste maal en dat heeft ons vele positieve reacties opgeleverd. Het eerste nummer werd tijdens het jaarlijkse symposium van de Stichting Promotie Straatbaksteen, deze keer in Enschede, in het bijzijn van tientallen architecten, stedenbouwkundigen, ontwerpers en andere vakgenoten officieel gepresenteerd. Uit hun enthousiaste reacties mocht de redactie opmaken dat Contour een schot in de roos is. En dat gaf ons weer volop nieuwe energie om het tweede nummer tot een mogelijk nog beter magazine te maken dan de eerste uitgave. Of we daarin geslaagd zijn, laat ik graag aan u als lezer over. Wij blijven de komende tijd in ieder geval de contouren van de ruimtelijke invulling schetsen tegen de achtergrond van de waarde en de mogelijkheden van straatbaksteen.

Dit tweede nummer besteedt opnieuw veel aandacht aan interessante projecten. In het thema-artikel over nieuwe woongebieden laten we in vier concepten zien hoe geprobeerd wordt variatie in VINEX-wijken en andere nieuwbouwlocaties in Nederland te brengen. Ook Brandevoort is daarvan een goed voorbeeld. Architect Christoph Kohl, samen met zijn partner Rob Krier verantwoordelijk voor de hoofdstructuur van de Helmondse wijk, rekt in een boeiend interview af met de kritiek op de populistische stijl van het Luxemburgs-Italiaanse duo.

Ook diverse projecten in Friesland komen aan bod. Met verkeersplanoloog Hans Monderman maakten we een rondrit langs diverse dorpen waarin straatbaksteen een veelgebruikte oplossing is voor infrastructurele problemen. Ook de commissaris van de koningin in die provincie, Ed Nijpels, is enthousiast over straatbaksteen vanwege het authentieke karakter. In zijn column geeft Nijpels aan een goede toekomst voor de gebakken klinker te zien, tegen de achtergrond van een discussie over maatschappelijke kwaliteit in Friesland.

Ik wens u uiteraard veel leesplezier, maar ik wil voordat u dit blad verder openslaat, nog even stilstaan bij enkele andere activiteiten van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Want natuurlijk is ons tijdschrift een prima middel om invulling te geven aan het forum over ruimtelijke inrichting, zoals onze ondertitel luidt, maar er is nog meer. Zo staat er eind mei opnieuw een interessante studiereis op het programma. Was vorig jaar Barcelona de reisbestemming, nu gaan we met diverse architecten, stedenbouwkundigen en andere professionals naar Lyon. Daarnaast kunt u 30 oktober alvast in uw agenda noteren. Dan wordt alweer het derde symposium van onze stichting over ruimtelijke kwaliteit gehouden. Deze keer is blijvende functionaliteit het thema, Utrecht de plaats van handeling.

Ik houd u op de hoogte!

Dr. D.K.J. Tommel

voorzitter Stichting Promotie Straatbaksteen

Nieuwe stedelijkheid is al jaren het paradepaardje van Rob Krier en Christoph Kohl. Traditionele architectuur in de hedendaagse samenleving, daar draait het om in het werk van het Luxemburgs-Italiaanse duo dat vanuit Berlijn steeds vaker Nederlandse projecten ter hand neemt. Een gesprek met Christoph Kohl over succes in polderland, het Duitse gebrek aan visie en de kritiek van collega's op de specifieke Krier-Kohl-stijl. "Het beste bewijs voor het succes van Brandevoort is het geluk van de mensen die er wonen."

“Een prettige woonomgeving scheppen, hoort óók bij ons werk”

CHRISTOPH KOHL REKENT AF MET KRITIEK OP POPULISTISCHE STIJL VAN KRIER EN KOHL

Als aanhangers van het New Urbanism proberen Rob Krier en Christoph Kohl in hun ontwerpen duidelijk rekening te houden met het welzijn van bewoners en gebruikers. Een stedelijke visie die inspeelt op de traditionele waarden in de architectuur, maar ook op de historisch gegroeide elementen van een stad. De woningen die Krier en Kohl ontwerpen, moeten feitelijk te kopiëren zijn op elke denkbare andere plek, zonder standaard of saai te worden. Het zijn die kenmerkende structuren waarmee het duo bekendheid kreeg in Berlijn, in het bijzonder in Potsdam. Het stedelijk ontwikkelingsproject Kirchsteigfeld (1992-1997) is geheel gerealiseerd volgens de denkbeelden van Krier en Kohl en is door zijn simpele, antimoderne stijl een schot in de roos als het gaat om doeltreffende woningbouw in het verenigde Duitsland. Het was ook voor

Kirchsteigfeld dat het bureau van Luxemburger Krier en Italiaan Kohl in 1993 vanuit Wenen naar Berlijn verhuisde. Een destijds geografisch verantwoord keuze, inmiddels heeft Kohl weinig meer op met de Duitse ruimtelijke decisionmakers van de 21e eeuw.

“In Duitsland bestaat geen visie meer, alles wordt geblokkeerd. De economische situatie is slecht, de werkloosheid groeit nog steeds, dus het klimaat is er ook niet naar. Ruim 75 procent van alle woningbouw is gesubsidieerd, dus dan heb je als stedelijk ontwerper ook weinig keuze. Dan is er nog het intellectuele milieu dat zonnig modernistische woningbouw wil bedrijven zonder zich af te vragen wie er in dergelijke huizen gaat wonen en waarom. Er zijn immers maar weinig mensen die een transparante

kubuswoning willen. En doe je het eens op een andere manier zoals wij met Kirchsteigfeld, dan zijn er weer de critici die het allemaal te populistisch vinden. In Duitsland is geen ruimte voor vernieuwing en fantasie; de Duitse Gründlichkeit blokkeert alles.”

GROTE DOORBRAAK

Neem dan Nederland dat inmiddels is uitgegroeid tot een tweede vaderland voor Krier en Kohl. Na twee Amsterdamse projecten halverwege de negentiger jaren (Meander en Noorderhof) vormde Brandevoort in Helmond kort daarna eigenlijk de grote doorbraak. Het ontwerp voor het Brabantse dorp in klassieke stijl gaf een nieuwe dimensie aan het fenomeen nieuwbouwwijk. Toch was er ook kritiek, vooral van vakbroeders die de klassieke stijl

van Brandevoort te populistisch vonden en de producten daarbinnen te massaal.

Kohl is bekend met de negatieve reacties van zijn collega's. “Ik zie Brandevoort niet echt als een architectuurproject, het is een stedelijk ontwerp van een Brabants dorp met daarbinnen de functies zoals die vroeger ook gebruikt werden. Eerlijk gezegd was ik bij het begin van de opdracht van Bouwfonds ook erg sceptisch; ik was benieuwd of het zou werken, een dorp met urbane uitstraling. Maar elke keer als ik in Brandevoort ben, raak ik meer overtuigd van het gelijk ervan. Je ziet dat de mensen die er wonen erg gelukkig zijn met hun woning en de directe omgeving. Dat zie je aan de manier waarop ze hun tuinen aankleden en hun stoep schoonhouden. Er heerst een soort trots bij de Brandevoort- ➤

Christoph Kohl: “Elke keer als ik in Brandevoort ben, raak ik meer overtuigd van het gelijk ervan.”

Het inrichtingsplan van de openbare ruimte in Brandevoort is gemaakt door Paul van Beek Landschappen.

“We werken graag in Nederland omdat hier veel ruimte is voor nieuwe ideeën”

bewoners. En het creëren daarvan is een zeker zo belangrijk onderdeel van ons werk, het gaat niet alleen om een huis met een mooie gevel. Een prettige woonomgeving scheppen waarin mensen zich thuis voelen, proberen een community op te zetten, dat is de toegevoegde waarde van onze stijl. Ik hoorde laatst dat de meest favoriete woonlocaties van de Nederlander de grachten van Amsterdam zijn, met daarna Maastricht en op de derde plaats Brandevoort. Ik heb het niet gecheckt, maar als het waar is, dan zegt dat mij voldoende.”

Overigens tekenden Krier en Kohl voor het ontwerp van de hoofdstructuur, in deelplannen werd samengewerkt met diverse architecten. Het inrichtingsplan van de openbare ruimte komt van Paul van Beek Landschappen in Rotterdam.

NIET TE KOPIËREN

Was Brandevoort een normale Vinex-locatie waarbij Krier en Kohl de algemene lijnen uitzetten, bij het Bossche project Haverleij krijgt het duo niet geheel de vrije hand. In het kasteelplan van supervisor Sjoerd Soeters wordt samengewerkt met meerdere

architecten. Valt dat tegen, zo'n bescheiden rol in toch weer een prestigieus plan als Haverleij? “Nee hoor, het is een ander uitgangspunt; we wisten van tevoren dat we slechts een deel van het totaal mochten uitwerken. Maar ook in Haverleij kunnen we ons onderscheiden. Het is een uniek concept dat eigenlijk ook niet te kopiëren is. Het voorziet met wonen bij een golfbaan duidelijk in een behoefte. Maar eerlijk gezegd, ben ik meer trots op projecten als Meander, De Resident in Den Haag en natuurlijk Brandevoort.”

CONSTRUCTIEF KRITISCH

De Nederlandse kijk op stedenbouw en architectuur blijft een aanzuigende werking hebben op Krier en Kohl. “In Nederland gaat iedereen voor het product en heerst er een constructief-kritische houding. Wij werken hier graag omdat er veel ruimte is voor nieuwe ideeën. En waarom onze stijl nou zo'n succes heeft? Ik weet het eerlijk gezegd niet direct. We zijn destijds in een nichemarkt gedoken en er zijn nauwelijks concurrenten. Wat bijvoorbeeld mensen als Sjoerd Soeters en Charles Vanden- ➤

Urban design centraal in nieuw boek Krier en Kohl

Town Spaces - Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism' is de titel van het nieuwe boek van Rob Krier en Christoph Kohl. In ongeveer 280 pagina's (24 cm x 28 cm; 300 illustraties, gebonden editie met stofomslag) toont de uitgave een selectie van de urban design projecten van Rob Krier en Christoph Kohl Architecten.

Het overzicht concentreert zich op het neotraditionele, stedelijke design als antwoord op de crisis waar de hedendaagse stad zich in begeeft. Om deze crisis te lijf te gaan, is de strategie van dit design het neerzetten van de bestaande ruimte in een atmosfeer doordrenkt van samen-horigheidsgevoel, identificatie en orde. De essays in het boek geven een overzicht van de historische en theoretische wortels van het neotraditionele, stedelijke design en bespreken de belangrijkste ideeën van het design. Ze beschrijven het opmerkelijke succes van deze provocatieve, conservatieve benadering in Nederland, bolwerk van vooruitstrevende architectuur, en vergelijken het met de New Urbanism Movement in de Verenigde Staten.

Behalve Rob Krier zijn Hans Ibelings, historicus en architectuurcriticus, Harald Bodenschatz, stedelijk socioloog uit Duitsland en Philipp Meuser, een Duitse architectuurjournalist, de schrijvers van deze essays. Het voorwoord is geschreven door Michael Graves uit de Verenigde Staten.

CURRICULUM VITAE ROB KRIER

- **1938** Geboren in Grevenmacher, Luxemburg
- **1959-1964** Studie Architectuur aan de Technische Universiteit van München, Duitsland.
- **1965-1970** Samenwerkingsverband met O.M. Ungers, Keulen/Berlijn, en met Frei Otto, Berlijn/ Stuttgart, Duitsland.
- **1973-1975** Wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Universiteit van Stuttgart, Duitsland. Gastdocent aan de École Polytechnique Fédérale Lausanne, Zwitserland.
- **1975** Gastdocent aan de École Polytechnique Fédérale Lausanne, Zwitserland.
- **1976-1998** Professor aan de Technische Universiteit van Wenen, Instituut voor Architecturaal Ontwerp, Oostenrijk.
- **1986** Gastdocent aan Yale University, New Haven, Verenigde Staten.
- **1976-1993** Bureau in Wenen, Oostenrijk.
- Sinds **1972** Bureau in Montpellier, Frankrijk, in samenwerking met Nicolas Lebonetel.
- Sinds **1993** Bureau in Berlijn, Duitsland, vennootschap met Christoph Kohl.
- Rob Krier werkt eveneens als beeldhouwer. Zijn beeldhouwwerk is voornamelijk te bezichtigen in publieke ruimtes.

CURRICULUM VITAE CHRISTOPH KOHL

- **1961** Geboren in Bolzano, Zuid-Tirol, Italië.
- **1981-1986** Studie architectuur aan de Universiteit van Innsbruck en Wenen, Oostenrijk.
- **1986-1988** Proefschrift aan de IUAV van de Universiteit van Venetië, Italië.
- **1988-1989** Freelance architect in samenwerking met Btandt/Böttcher, alsmede met ELW Eyl Weitz Würmle, Berlijn, Duitsland
- **1989-1992** Medewerker op het bureau van Rob Krier, Wenen, Oostenrijk.
- Sinds **1993** Vennootschap met Rob Krier, Berlijn, Duitsland.

De specifieke stijl van Krier en Kohl is met succes toegepast in Kirchsteigfeld. Onlangs bekeek een Chinese delegatie van ontwikkelaars en architecten het project in Potsdam, bij Berlijn.

hove doen, komt in de richting, maar is toch ook weer anders. Inmiddels weten veel Nederlandse projectontwikkelaars dat de eengezinswoningen van Krier en Kohl goed verkopen. Anders gezegd: wat wij doen, sluit denk ik erg goed aan bij wat de kopers van een woning willen. Functionaliteit is daarbij van groot belang. In Nederland zijn vraag en aanbod over het algemeen erg goed op elkaar afgestemd. En wij denken graag na over stedenbouwkundige problemen; in Nederland is vaak weinig ruimte, maar er moet wel een kwalitatief plan liggen. Zoals in Broekpolder waar maar een oppervlak van 300 bij 300 meter bebouwd kan worden. In combinatie met het aanwezige water maakt dat het project erg uitdagend.”

UITVALBASIS

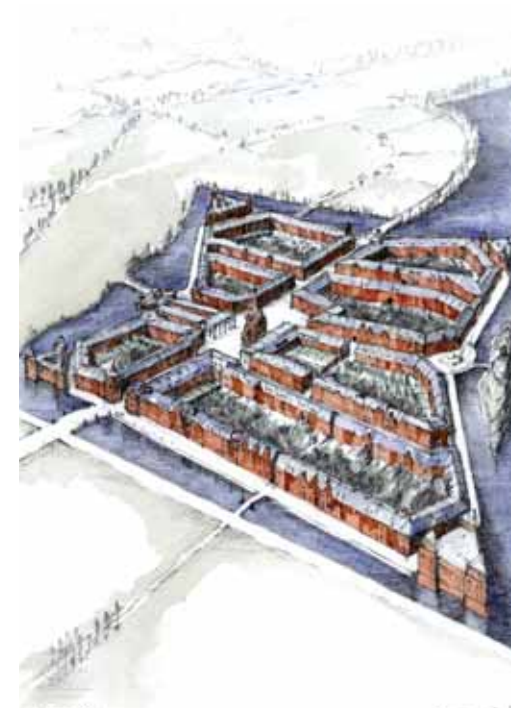
Een definitieve vestiging in Nederland is, ook al zou het behoorlijk wat vliegreuen tussen Berlijn en Amsterdam schelen, volgens Kohl niet aan de orde. “We hebben de afgelopen jaren behoorlijk wat vriendschappelijke contacten opgebouwd met colle-

“Wat wij doen, sluit erg goed aan bij wat de kopers van een woning willen”

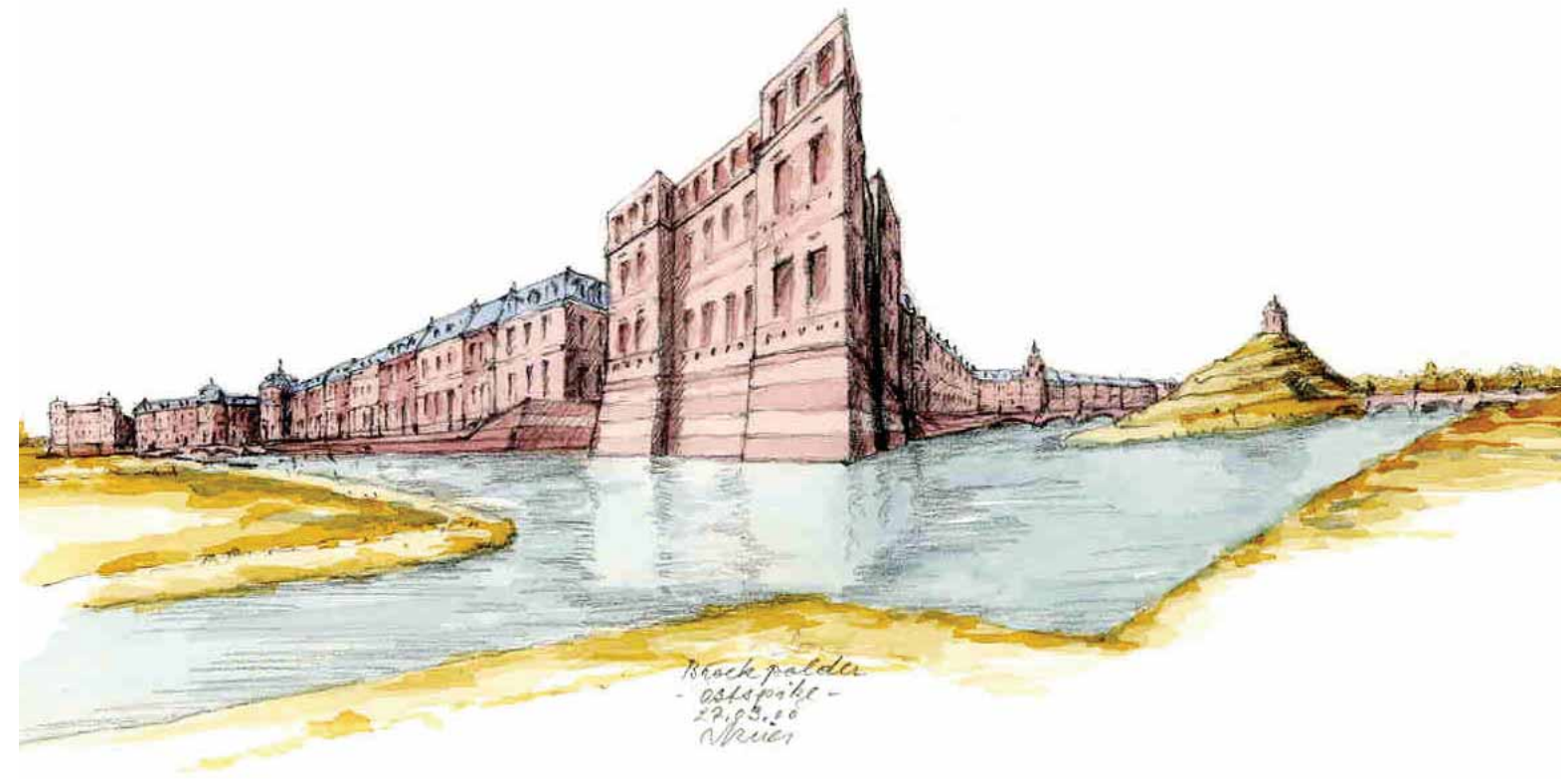
ga's en opdrachtgevers in Nederland, dus een werken slaappleats is zo geregeld. En zo'n gekke uitvalbasis is Berlijn nog niet, zeker niet in Europees verband.”

De filosofie van Krier en Kohl stopt overigens niet bij de Europese grenzen, zo wordt aan het einde van het gesprek duidelijk. Lachend tovert Kohl een portfolio van het bureau uit zijn tas. Op de kaft prijkt, naast de gebruikelijk Duitse en Engelse intro's, ook een Chinese inleiding op het werk van het duo. “Een tijdje geleden hoorde ik van collega Ashok Bhalotra dat Chinese projectontwikkelaars het werk van Europese ontwerpers steeds meer gaan waarderen. Vandaar dat we ook eens gaan kijken of ze in Azië klaar zijn voor de Krier-Kohl-stijl.”

Een paar weken later vertelt Kohl dat een Chinese delegatie van ontwikkelaars en architecten inmiddels speciaal naar Duitsland is gekomen om Kirchsteigfeld te bekijken. “Ze waren erg enthousiast, hopelijk zijn ze dat ook als ze een volgende keer onze Nederlandse projecten bekijken.” ■

Het aanwezige water maakt Broekpolder tot een bijzonder uitdagend project.

Hij ontwerpt de mooiste dingen die op het eerste gezicht mijlenver uiteen liggen. Toch hebben houten meubels, een wandelstok en een sportkooi in de ogen van Ruud-Jan Kokke veel met elkaar gemeen. Want: het gaat om wat de gebruikers willen. Met datzelfde uitgangspunt stond de 46-jarige Kokke aan de basis van het project De Drie Pleinen in het Overijsselse dorp Nieuwleusen. De veelzijdigheid van straatbaksteen bleek daar een dankbaar redmiddel.

ONTWERPER RUUD-JAN KOKKE LIJMT STIJLBREUK IN NIEUWLEUSEN OP SUBTIELE WIJZE

Veelkleurige straatbaksteen zorgt voor eenheid

Als ontwerper geniet Ruud-Jan Kokke nationale en internationale erkenning. Diverse meubels van zijn hand zijn opgenomen in museumcollecties, met als uitschieter de kruk TC, een krukje van vederlicht vliegtuigtriplex dat een plaatsje heeft bemachtigd in het prestigieuze Museum of Modern Art in New York. Ook zijn concept van de innovatieve voetbal-kooi in Amsterdam, als toonbeeld van een gebruiksvriendelijk en omheind speelveldje, heeft veel waardering gekregen.

De kennismaking met het ontwerpen van een buitenruimte in Nieuwleusen is min of meer toevallig. “De gemeente had enkele jaren geleden behoefte aan een culturele oppepper waarna ik een

delijk van rode naar gele klinkers gewerkt. Om het plein zo groot mogelijk te laten lijken, hebben we voor een diagonaal patroon gekozen”, blik Kokke terug. Om het plein ook fysiek te kunnen laten aansluiten bij de oude en nieuwe bebouwing, liggen de klinkers tot aan de voordeur. Dus geen aparte straat of stoep. “De ruimte is één geheel, een patroon dat ook echt de functie van een plein heeft. Bij evenementen is het de verzamelplaats van de inwoners van Nieuwleusen en dat was exact de bedoeling. Er zijn later nog paaltjes om het plein geplaatst en ook de banken en verlichting zijn afgestemd.”

De keuze van Kokke voor straatbaksteen ligt vooral in de kleurechtheid en het duurzame

“Centraal in mijn ontwerp stond de overgang van de oude naar de nieuwe bebouwing”

parkpleintje heb ontworpen, compleet met houten bankjes en verlichting. Dat is uitgevoerd en kenmerkend zo goed in de smaak gevallen dat ik gevraagd werd om een concept te maken voor de buitenruimte van een inbreidingslocatie in het centrum van het dorp.” Op die plek staat een modern appartementencomplex in schril contrast met de dorps bebouwing uit de jaren vijftig en zestig. Die stijlbreuk zou gelijmd moeten worden, met de altijd aanwezige parkeerproblematiek in het achterhoofd. Kokke had weinig moeite een reeds ingediend ontwerp, een kille parkeerplaats met een heg eromheen, voorbij te streven. “Natuurlijk moesten die auto’s een plaats krijgen, maar het gaat om de vorm.”

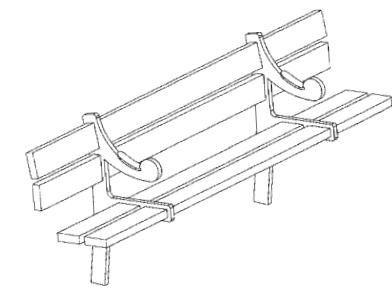
GESCHAKEERD

De Oosterbeekse ontwerper koos voor rode en gele straatbakstenen die geschakeerd gebruikt zijn. “Centraal in mijn ontwerp stond de overgang van de oude naar de nieuwe bebouwing; dat moest op een natuurlijke wijze gebeuren. Ik heb subtiel en gelei-

de karakter van het materiaal. “Het gebruik van diverse kleuren was de enige manier om het plein ‘op te nemen’ in de bebouwing. Neem daarbij het gebruik van het plein voor parkeren, markten en dergelijke, dan is duidelijk dat daarop een behoorlijke belasting rust. Dan moet je een sterk bestratingmateriaal hebben.”

In het concept De Drie Pleinen is het eerste plein gerealiseerd, hoe staat het met de twee kleinere pleintjes? “Ik wil het principe van het grote plein graag doortrekken, zodat het hele winkelgebied dezelfde bestrating krijgt en ook de details van mijn plan naar voren komen. Dat ligt even stil, ook al omdat Nieuwleusen tegenwoordig onder de gemeente Dalfsen valt en er extra op het beschikbare geld wordt gelet. Maar dat komt nog wel. Ik ben nu zelf weer druk bezig met een concept van het interieur en exterieur van een hotel op de Veluwe, weer iets heel anders. Als ik maar anders kan zijn dan anderen, dan ben ik in mijn element.” ■

Met het gebruik van diverse kleuren straatbaksteen wordt het plein opgenomen in de bebouwing. Op de grote foto is de overgang van gele en rode straatbakstenen goed zichtbaar.

Voor het concept De Drie Pleinen ontwierp Ruud-Jan Kokke ook het straatmeubilair.

ED NIJPELS,
Commissaris van de koningin in Fryslân

De laatste jaren neemt de belangstelling voor de typische kenmerken van het landschap gelukkig weer toe. Oude bomen worden zo veel mogelijk in ere gehouden, authentieke panden niet zo snel meer gesloopt en ook de aloude straatbaksteen zie ik weer meer gebruikt worden.

Vanuit het maatschappelijk veld wordt aangedrongen op een sterkere rol van de provincie als waarborg voor de landschappelijke kwaliteit. In Fryslân is een maatschappelijke discussie over de ruimtelijke kwaliteit in de provincie op gang gekomen. Die spitst zich toe op de kwaliteit van nieuwbouw, versterking van het buitengebied en het verval van landschappelijke kenmerken alsmede het verval van cultuurhistorische en archeologische objecten. Dit alles is dan ook een inspiratiebron voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

LANDSCHAPPELIJKE KWALITEIT

De provincie zal in de toekomst meer richtinggevende uitspraken moeten doen over haar rol ten aanzien van het landschap, zo staat in het vernieuwde concept van het streekplan beschreven. Het landschap houdt nu eenmaal niet op bij de gemeentegrens, maar overschrijdt deze. Wij kunnen slechts adviseren, de invulling blijft de verantwoordelijkheid van de gemeenten.

Gelukkig zie ik dat de gemeenten binnen mijn provincie net als ik, veel waarde hechten aan de authentieke, karakteristieke uitstraling die de straatbaksteen van oudsher heeft. Niets is meer bepalend voor de historie van een dorp dan het gebruik van straatbaksteen. Ik zie dan ook zeker een goede toekomst voor deze steen weggelegd!

Drs. E.H.T.M. Nijpels

Waar eens honderden militairen marcheerden binnen de historische omgeving van de Bredase Chassé-kazerne, wordt nu een hoogwaardig staaltje binnenstedelijke vernieuwing gerealiseerd. Het 13 ha grote Chassé Park biedt in 2005 plaats aan 650 woningen op een steenworp van het hart van de Westbrabantse stad. De campusgedachte van Rem Koolhaas heeft in de uitwerking een opmerkelijk beheersconcept opgeleverd dat garant moet staan voor een optimale buitenruimte. Projectleider Hans Thoolen en hoofd beheer Rob Karstens van de gemeente Breda doen een boekje open over de visie achter het inmiddels internationaal bekende stadspark.

Beheersconcept in Chassé Park garandeert optimale buitenruimte

	Bouwkavels		Straatbaksteen
	Bestaand terrein		Asfalt
	Privaat terrein		Granietkeien 40/60
	Gazon		

Het 13 ha grote Chassé Park biedt in 2005 plaats aan 650 woningen en tal van voorzieningen als casino, theater, hotels, museum en poppodium.

BEWONERS BREDAAS STADSPARK DRAGEN FINANCIËEL BIJ AAN ADDITIONEEL BEHEER

Het overbodig geworden kazerneterrein werd midden jaren negentig inzet van een ontwerpcompetitie, die na de nodige discussies uiteindelijk resulteerde in de ontwikkeling van het terrein op basis van de campusvisie van Rem Koolhaas. De gemeenteraad was van mening dat dit vernieuwende plan het meest recht deed aan de (binnen)stedelijke structuur en het beoogde programma, bestaande uit een mix van wonen, ondergronds parkeren en economische en culturele functies.

De kracht van het plan van Koolhaas ligt volgens projectleider Thoolen in de lage bebouwingsgraad (circa 50 woningen per ha), veel openbare ruimte (voor bewoners én bezoekers van de binnenstad) en het ondergronds situeren van de parkeerplaatsen (onder de woongebouwen voor bewoners, in de openbare parkeergarage met ongeveer 900

plaatsen voor bezoekers). Neem daarbij nog de aanwezigheid van diverse grootschalige voorzieningen (theater, casino, hotels, museum, poppodium) en duidelijk is dat hoogwaardigheid in Breda met hoofdletters geschreven wordt.

BEHEERVISIE

De combinatie van openbaar stadspark én achtertuin van de bewoners noopte de gemeente en de ontwikkelaar (Wilma, later Amstelland en ProperStok) ertoe een beheervisie voor het Chassé Park te ontwikkelen. "We praten over een kwetsbaar campusconcept, zo dicht bij de binnenstad. In een gebiedsplan is vastgelegd hoe wij als gemeente het reguliere beheer willen uitvoeren. Er is exact beschreven hoe vaak er gesnoeid, gemaaid en geveegd wordt. Kortom, optimale duidelijkheid voor >

gebruikers en bewoners.” Tot zover is er ook niets nieuws onder de zon. Maar dan het additionele beheer. Gemeente, projectontwikkelaars en woningcorporaties ontwierpen een speciaal model met een belangrijk uitgangspunt: een eigen bijdrage van ieder huishouden van ongeveer € 110 per jaar. Die servicekosten gelden ook voor de eerdergenoemde voorzieningen die volgens een bepaalde verdeelsleutel betalen. In totaal is er zo jaarlijks circa € 150.000 beschikbaar, specifiek voor additioneel beheer. Die pot wordt beheerd door de gebruikers.

Hoofd beheer Karstens: “En dan praten we niet alleen over het aanvullende technische beheer, maar ook over zaken als een parkwacht of kinderopvang. Waar het om gaat, is dat er een goede habitat ontstaat. Afgevaardigden van de Vereniging Van Eigenaren zijn uiteraard vertegenwoordigd in de Stichting Beheerbelangen, het orgaan dat bekijkt welke vormen van additioneel beheer nodig en haalbaar zijn. Wij verwachten dat de diverse leden van de stichting hun eigen verantwoordelijkheid nemen, gezamenlijk met ideeën komen en proberen hun eigen problemen op te lossen. Voor sommige bewoners was deze vorm van directe zeggenschap een specifieke reden om een woning in het Chassé Park te kopen. Het model past in deze tijdsgeest, voor ons als gemeente werkt een dergelijke privaatsamenwerking veel efficiënter.”

Zijn collega Thoolen vult aan: “Deze vorm van gedeeltelijk zelfbeheer kan ons inziens bijdragen aan meer sociale cohesie. Op dit moment zijn actieve bewoners aan het onderhandelen met zorginstellingen rond zorg op maat, of de vestiging van medische voorzieningen. Daarnaast biedt de Stichting een platform voor meer onderling overleg, of de praktische organisatie van sociaal-culturele activiteiten of simpelweg kerstverlichting in het park rond de jaarwisseling.”

GRIJS GEBIED

Echte valkuilen in het concept zien Thoolen en Karstens niet of het moet het altijd aanwezige grijze gebied tussen het reguliere en additionele beheer zijn. “Daarover kan best discussie gaan ontstaan, hoewel het reguliere beheer op basis van onze omschrijving daartoe geen aanleiding geeft. Wat verder nog een punt zou kunnen worden, is de rol die evenementen in het Chassé Park gaan spelen. Wat heel helder is, het blijft publiek domein. De intensiteit van het gebruik is een aanname; wat doen we als het gebruik stukken hoger wordt en dat een druk legt op de kwaliteit van het wonen? Kijk, elke bewoner weet dat het geen ‘gated community’ wordt, maar wat is het andere uiterste? Het plan is zo groen opgezet dat je bijna vergeet dat je in de binnenstad bent, maar er gelden wel de regels met betrekking tot het centrum. En die brengen activiteiten en levendigheid met zich mee. Maar daar hebben de kopers ook voor gekozen; of het nu senioren, tweeverdieners of gezinnen zijn, ze willen

■ Straatbaksteen
■ Granietkeien 40/60
■ Asfalt

schoon en veilig in een groene en attractieve binnenstad wonen”, zegt Thoolen die het nu al deels bewoonde Chassé Park graag vergelijkt met het Hansaviertel, een populaire groene wijk uit de jaren vijftig in West-Berlijn. Bij toekomstige nieuwbouwprojecten in Breda wordt het beheersconcept van het Chassé Park zeker meegenomen, maar vanzelfsprekend is het niet. Karstens: “Dat hangt natuurlijk sterk af van de rol van de buitenruimte en de opzet van een dergelijk plan; het Chassé Park is daarin tamelijk uniek. Particuliere verantwoordelijkheid in de openbare ruimte blijft toch een lastig verhaal met diverse juridische haken en ogen en is zeker niet toepasbaar in elke woonbuurt.

Uiteraard blijven we het wel bekijken, want hoe efficiënter beheer kan worden ingericht, des te prettiger dat voor een gemeente is. We werken daar ook intern hard aan. Met het project Taal in de Stad brengen we de diensten beheer en ontwikkeling dicht bij elkaar, zodat ze meer zicht hebben op hun respectievelijke problematiek. Er moet nu eenmaal in de ontwikkelingsfase meer rekening gehouden worden met de beheersvorm die volgt.”

EYECATCHER

Ook met meer financiële middelen zet Breda in op adequaat beheer van de buitenruimte. Want met een eyecatcher als het Chassé Park kan de stad niet achterblijven. “De verdeling van gelden voor beheer blijft altijd een keuzemenu, een verdeling van schaarste. Voor de komende vier jaar hebben we € 20 miljoen extra gekregen, boven op het jaarlijkse budget van circa € 26 miljoen. We gaan dat geld vooral gebruiken om de huidige achterstand in het beheer weg te werken. Vooral in een jaren tachtig woonwijk als Haagse Beemden staat het verkeerde openbare groen op de verkeerde plaats en dat geeft sociale onveiligheid. Dat moet stevig aangepakt worden”, besluit Karstens. ■

De bewoners van de reeds gerealiseerde woontorens in het Chassé Park kozen bij de inrichting van hun gezamenlijke privéterrein voor straatbaksteen.

Spanning tussen ideaal en herhaling leidt tot opmerkelijke concepten

FASCINATIO, YPENBURG, CARNISSELANDE EN SCHOTERWOUD DOORBREKEN VINEX-PATROON

Waar vroeger het suburbane wonen als stedenbouwkundige opgave nog wel eens met een zeker *dédain* werd benaderd, ziet men het tegenwoordig steeds vaker als een uitdaging. De spanning tussen individueel ideaal ('eigen woning met tuin') en de herhaling ervan in grote aantallen kan leiden tot opmerkelijke concepten. Vier voorbeelden hoe in Nederland getracht wordt het statische VINEX-bouwen te doorbreken.

Verbazing en verwondering in 'sprookjeswijk' Fascinatio

'Ontmoeten' is een belangrijk onderdeel van het bouwplan van Fascinatio, de nieuwe wijk in Capelle aan den IJssel. Fascinatio kent een bijzondere ontstaansgeschiedenis: als inspiratiebron bij het ontwerpen van de wijk werd het boek 'Fascinatio de Wonderwind' van Tom Manders jr. gebruikt. In dit boek spelen de kringloop van het water, de invloed van de natuurkrachten en ontmoetingen met alles wat leeft een prominente rol.

"Onderscheidend zijn, dat is ons streven geweest", verklaart stedenbouwkundige Cees van der Graaf de opmerkelijke, 'literaire' aanpak. Door de inrichting en stedenbouwkundige opzet van wat Van der Graaf 'de laatste uitleglocatie van Capelle aan den IJssel' noemt, probeert men een halt toe te roepen aan het proces van vervreemding en ont-heemding dat zich momenteel rond de steden voltrekt.

Fascinatio kwam niet zonder slag of stoot tot stand. Eerdere plannen bleken financieel niet haalbaar. Met behulp van de gemeente Rotterdam werd het plan aangepast, waarna er een kwaliteitsteam werd ingesteld om de ambitieuze plannen in tussenstappen te evalueren en te bewaken. In dit team hebben naast Van der Graaf en Manders jr. een gemeenteraadslid, twee architecten en een landschapsarchitect zitting.

'Verbazing', 'verwondering', 'rust' en 'betovering'; om dergelijke emoties te bewerkstelligen is in de eerste plaats een gevoel van leefbaarheid, geborgenheid en veiligheid nodig. 'Water en groen, singels en hoven geven de mensen straks het gevoel dat ze leven in een natuurlijke omgeving. Verder hebben we een bewuste keus gemaakt voor een grote vermenging van woontypen in Fascinatio. De

De bestrating van het 'Ontmoetingspad' in Fascinatio is nog volop in aanleg.

Het belangrijkste stedenbouwkundige element (zie roze gebied) is het 'Ontmoetingspad', de levensader van Fascinatio.

architecten werken samen met Tom Manders in een architectenatelier om het Fascinatio-gevoel zo goed mogelijk te vertalen in een architectonisch concept", aldus Van der Graaf.

Kenmerkend voor de wijk Fascinatio is het relatief grote aantal benoembare stedenbouwkundige eenheden: lanen, hofjes, singels, vijver, rondweg, straatjes et cetera. Het karakter van deze ruimtelijke omgeving wordt onderstreept door de materialisering van de diverse plekken. Landschapsarchitect Ad Koolen: "Er wordt overwegend gebakken straatbaksteen toegepast. Voorts is het essentieel hoe we middels boombeplanting uitdrukking geven aan deze plekken. Dat doen we ook via de toepassing van een harde (muurtje) of zachte (haag) afscheiding op de overgang van privé- naar openbaar terrein."

RUIMTELIJKE EENHEDEN KOPPELEN

Het belangrijkste stedenbouwkundige element is het 'Ontmoetingspad', de levensader van Fascinatio. Door middel van deze ruimte worden de diverse ruimtelijke eenheden van Fascinatio gekoppeld en tot een eenheid gesmeed en wordt de wijk 'vast-

gelegd' in zijn omgeving; met een zichtlijn naar de stormvloedkering in Krimpen aan den IJssel enerzijds en naar de Erasmusuniversiteit in Rotterdam anderzijds.

De inrichting van de ruimte is ingegeven door het begrip 'ontmoeting'. Geparkeerde auto's worden er niet geduld en de inrichting is afgestemd op verblijf, verpozing en spel. Koolen: "Dat uit zich in de toepassing van kwalitatief hoogwaardige materialen met verspreid staande bomen, een vrij ingedeeld 'vloerkleed' en een zeer grote verwantschap tussen privé- en openbaar gebied." Dat laatste wordt verkregen door hetzelfde materiaalgebruik op zowel privé-terrein als in het openbaar gebied en door architectonische toevoegingen als erkers, veranda's en dergelijke. Van der Graaf: "We doen er veel aan om het vriendelijke, toegankelijke karakter via kwaliteit tot uitdrukking te brengen. Gelukkig kunnen we ons wel wat permitteren, gezien het kleinschalige karakter (in totaal 1000 woningen) van Fascinatio."

Ypenburg: geen klassieke sonate maar jamsession

Waar Fascinatio 'beheersbaar' is, voor het nieuwbouwplan Buitenplaats Ypenburg – het voormalige vliegveld bij Den Haag - gelden de wetten van de grote getallen. Tot 2008 worden hier circa 11.000 woningen gebouwd op een oppervlak van zo'n 600 hectare. Een grootschaligheid die schreeuwt om verdeling en afwisseling, maar tevens een totaalconcept dat een zekere samenhang vereist.

“Wat wij wilden voorkomen was dat er een soort postmoderne kakofonie zou ontstaan”, vertelt Frits Palmboom van het Rotterdamse bureau Palmboom & van den Bout dat in 1994 het stedenbouwkundig plan voor Ypenburg ontwierp. Dit plan is doortrokken van de gedachte dat het maken van verschillen pas betekenis krijgt tegen een gemeenschappelijke achtergrond. Betekenisvolle verschillen veronderstellen derhalve een zekere mate van gelijkheid en overeenkomst.

Palmboom trekt in zijn plan de vergelijking door in muzikale termen: “De compositie van

de suburb laat zich niet meer vergelijken met een klassieke sonate, waarin iedere noot is uitgeschreven, maar eerder met de jamsession, waarin musici op basis van gelijkwaardigheid improviseren op een thema en het resultaat steeds weer anders is.”

De structuurschetsen zijn in deze geest opgesteld. Het leidde tot wat Palmboom een 'onconventioneel stelsel van regels' noemt: de vorm van de bebouwing, de verkaveling en het stratenplan zijn niet gedictieerd maar juist vrijgelaten. De inrichting van de openbare ruimte daarentegen is voorgescreven en voor de materialisering van de architectuur zijn vergaande suggesties gedaan. “Vrijheid versus materiaal”, vat Palmboom samen.

CATALOGUS

Wat betreft de inrichting van openbare ruimte wordt per deelwijk een catalogus aangeboden waaruit architecten en ontwerpers van de buitenruimte een keuze kunnen maken. Palmboom: “De invul-

ling van de openbare ruimte luistert vrij nauw, juist omdat we een zekere losheid in de bebouwing toestaan. De openbare ruimte moet uiteindelijk voor de samenhang gaan zorgen. Je zou kunnen zeggen dat dat letterlijk en figuurlijk de vloer van het plan voor Ypenburg vormt.”

Aldus zijn vijf verschillende woonwijken ontsproten: Singels, Boswijk, de Venen, Waterwijk en de Bras. Duidelijk van elkaar gescheiden wijken met ieder een eigen, persoonlijk karakter, waarbij Singels en de Bras eruit springen wat betreft de toepassing van gebakken klinkers. Het meest 'stedelijk' is Singels met stoepen en straten die door hun intensieve gebruik van hoogwaardig, slijtvast materiaal dienden te worden voorzien. De Bras, dat is geïnspireerd op het idee van de volkstuintencomplexen, krijgt meer het cachet van een woonmilieu met een informeel karakter door de aanleg van smalle straten en laantjes.

ling van de openbare ruimte luistert vrij nauw, juist omdat we een zekere losheid in de bebouwing toestaan. De openbare ruimte moet uiteindelijk voor de samenhang gaan zorgen. Je zou kunnen zeggen dat dat letterlijk en figuurlijk de vloer van het plan voor Ypenburg vormt.”

De invulling van de openbare ruimte in Ypenburg luistert vrij nauw, juist omdat er een variatie in de bebouwing wordt toegepast. Straatbaksteen zorgt voor de noodzakelijke eenheid.

Carnisselande: drie woonsferen in 'oksel' van verkeersaders

Een zo groot mogelijke verweving van de natuur- en landschapsontwikkeling met de verstedelijking. Dat is het uitgangspunt bij de ontwikkeling van de wijk Carnisselande in de gemeente Barendrecht, onder de rook van Rotterdam. Het bijzondere van Carnisselande schuilt volgens gemeentelijk projectleider Pieter Juten in de locatie (in de 'oksel' van de verkeersaders A15 en A29) gecombineerd met het agrarische karakter van het gebied.

Het nieuwbouwproject Carnisselande vormt samen met Portland (gemeente Albrandswaard) de zogenaamde VINEX-locatie Midden IJsselmonde. Carnisselande behelst de bouw van zo'n 7.600 woningen, verspreid over een drietal 'woonsferen': de Dorpse Driehoek, de Stadse Rechthoek en de Waterfranje. Juten: "In deze wijken passen we de kenmerkende landschappelijke eigenschappen zoals bestaande dijken, kreken en poldersloten in. Het vormt een netwerk door het woonweefsel heen. Daarnaast ontwikkelen we ten zuidwesten van Carnisselande een 150 hectare groot recreatiegebied. Dat moet de groene buffer worden tegen verdere verstedelijking."

In Carnisselande kan gesproken worden van een gevarieerd concept: van stedelijk (Stadse Rechthoek) tot landelijk (Dorpse Driehoek). De Stadse Rechthoek kent de hoogste bouwdichtheid (45 woningen per hectare) en een compacte 'stedelijke' architectuur van rijzige woningbouw. Een

hoogwaardig voorzieningenniveau plus dito openbaar vervoer geven het dynamische karakter van het gebied extra dimensie. Voor de meer landelijke deelgebieden Dorpse Driehoek en Waterfranje is gestreefd naar een meer ongedwongen, dorps karakter, hetgeen onder meer tot uitdrukking komt in lage, horizontale woningen en natuurlijk materiaalgebruik.

"Ook bij de inrichting van de openbare ruimte hebben we die sferen proberen te concretiseren. Denk aan de keuze voor betonnen of houten banken, of aan de bestrating. Zo hebben we bijvoorbeeld in tegenstelling tot de Stadse Rechthoek bij de Dorpse Driehoek gekozen voor een straatprofiel zonder stoepranden. Dat oogt wat zachter", vertelt Juten, die benadrukt dat in alle gevallen nadrukkelijk het kwaliteitsaspect een belangrijke rol speelde.

"Onder meer daarom is gekozen voor toepassing van straatbaksteen. De buitenruimte is vaak het kind van de rekening, maar wij wilden een sjeke uitstraling. We hebben ook rekening gehouden met het cognitieve gedrag van mensen. Kwaliteit als zodanig wordt vaak niet direct herkend, maar kopers ervaren die toch als ze wordt ingebed in een omgeving."

STRATEGISCH

"Daarbij is het zo dat de beschikbare buitenruimte strategisch wordt ingezet. Dit geldt voor buurtgroen

Ook bij de inrichting van de openbare ruimte in Carnisselande draagt het gebruik van straatbaksteen bij aan de diverse sferen.

dat steeds wordt gebruikt om in elke buurt (Carnisselande is opgebouwd uit buurten van maximaal 500 woningen, red.) een centraal buurtpark te creëren, een 'huiskamer voor de buurt', vult Gijs van den Boomen aan. Hij is werkzaam bij stedenbouwkundig Bureau Wissing en medeverantwoordelijk voor de invulling van de openbare ruimte in Carnisselande.

Ook voor oppervlaktewater en wijkgroen geldt dat alle beschikbare vierkante meters worden ingezet om een zo riant mogelijk ruimtelijk beeld te creëren. Zo worden de buurten gescheiden door stipte singels en een centraal gelegen stadspark. Aangevuld met een doordacht plan voor speelplekken voor jonge én oudere kinderen is zo een groene, ruime en kindvriendelijke wijk ontstaan.

Schoterwoud: waardevol leefgebied in het land van Abe Lenstra

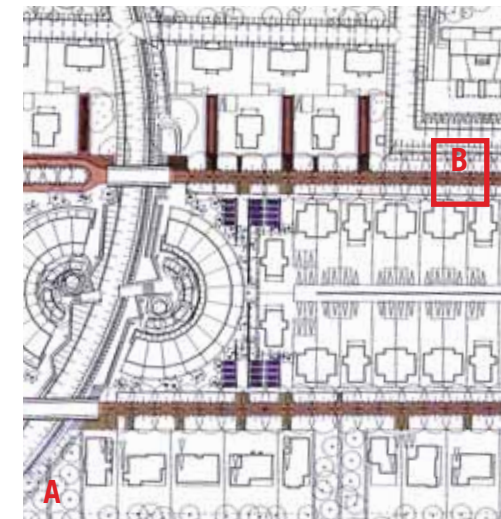
Kwaliteit om optimaal sfeer te realiseren, is ook het uitgangspunt bij de realisatie van Schoterwoud, 'Skoatterwâld' in het Fries. Hier worden tot 2020 circa 2500 woningen gerealiseerd, waarvan 30% in de sociale sector en 70% in de vrije sector. De eerste fase behelst de bouw van 800 woningen en is in volle gang. Schoterwoud wordt een 'hoogwaardig' leefgebied, dat past in de toekomstvisie van de stad van Abe Lenstra. Heerenveen anno 2025 moet zijn dorpskarakter hebben behouden, maar mét de voorzieningen op stadsniveau. Groei, maar niet ten koste van sociale samenhang en binding. En ook niet ten koste van de kwaliteit van de leefomgeving.

"Een bijzondere uitdaging, te meer daar we ook rekening moesten houden met het cultuur-historisch aspect van Heerenveen", zegt Harm Zeedijk, als stedenbouwkundige en projectleider van het Rotterdamse Bureau Kuiper Compagnons betrokken bij Schoterwoud. Zeedijk doelt daarbij op de vroegere stadhouderlijke 'buitenplaatsen' (Oranjewoud) én de rechte lanen die het 'oude' Heerenveen als gevolg van het Friese ontginningsspatroon typeerden. Bovendien mocht de aloude relatie van Heerenveen met de dorpen in het agrarisch gebied geen geweld aan worden gedaan; dit moest een samenhangend netwerk zonder harde grenzen blijven.

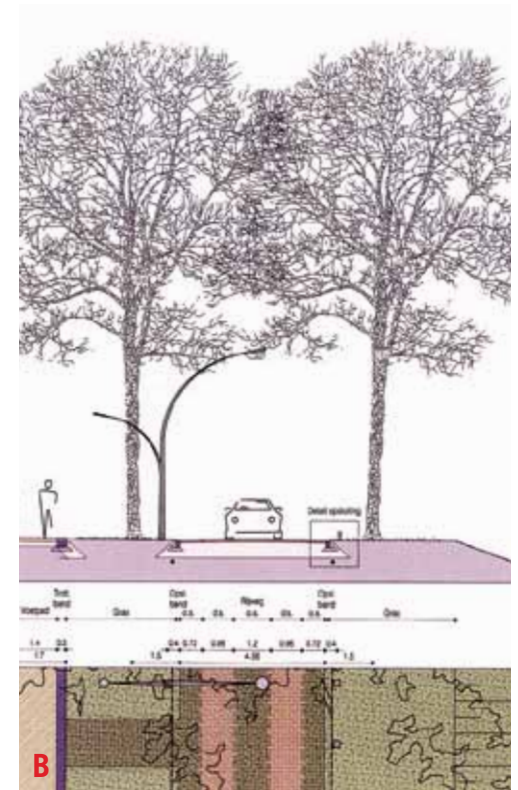
Zeedijk: "Deze elementen vormen de onderligger voor de stedenbouwkundige opzet. De Oranjewoudse bomenlanen hebben we qua sfeer terug laten komen in Schoterwoud. Deze lanen – vier stuks - zijn de dragers van het plan Schoterwoud en hebben tevens een ontsluitingsfunctie. Daarbij hebben we proberen te realiseren dat het beeld van noord naar zuid steeds groener wordt."

Van west naar oost wordt Schoterwoud (250 ha, waarvan 90 parkbossen/buitenplaatsen en 160 bestemd voor woongebied) doortrokken door een denkbeeldige 'o-NAP-lijn'. Een symbolische scheiding tussen het bosrijke en het waterrijke gebied. Ten zuiden van deze lijn krijgt het gebied een steeds groener karakter. Hier worden de lanen aan beide kanten geflankeerd door bomenrijen. Zeedijk: "Via de bestrating benadrukken we de verschuiving van 'dorp' naar het echte platteland. Daarvoor wordt een wat grotere grasklinker gebruikt, in diverse combinaties. Meer zuidelijk ontstaat er qua bestrating een soort van karrenspoor om het agrarische karakter te onderstrepen."

Centraal in Schoterwoud ligt een nieuwe 'Buitenplaats': een parkachtige omgeving die als flaneergebied en ontmoetingsruimte moet gaan fungeren in een gebied dat een grote verscheidenheid aan huuren koopwoningen kent. Opvallend zijn de 54 Buitenplaats-woningen naar ontwerp van Soeters/Van Eldonk/Ponec architecten. Die uiterst luxe huizen (ca 600 m²) van hoogwaardige kwaliteit verwijzen naar de Franse chateaus. Daarmee dringt zich een vergelijking op met het prestigieuze Haverleij nabij 's Hertogenbosch waar Sjoerd Soeters als supervisor en architect een flink stempel op het project drukt.

Op de onderste tekening en de close-up is goed te zien hoe de rechte lanen uit de tijd van het Friese ontginningsspatroon zijn ingebed in het plan Schoterwoud. Op de tekening rechts is de kenmerkende lanenstructuur uitgewerkt in een wegprofiel.

VERKEERSPLANOLOOG HANS MONDERMAN VINDT OPLOSSINGEN IN NOORD-NEDERLAND

Straatbaksteen als infrastructureel redmiddel

Hans Monderman buigt zich al enkele decennia met succes over infrastructurele problemen in Noord-Nederland. Niet zelden zorgt het toepassen van straatbaksteen voor de noodzakelijke oplossing, zo weet de verkeersspecialist uit het Friese Ureterp inmiddels uit ervaring. Daarmee hebben de noordelijke provincies een voorbeeldfunctie ten opzichte van de rest van Nederland. Monderman is wars van betutteling en regelgeving en verafschuwt de gecodeerde verkeerswereld met zijn woud van borden en lichten. “Het ideale publieke domein is een combinatie van identiteit, cultuur en sociale veiligheid”, stelt de Fries.

In de drie noordelijke provincies hebben talloze kleinschalige dorpsbeelden en doorgaande wegen de afgelopen jaren een gedaantewisseling ondergaan. In veel gevallen is Monderman daarbij betrokken geweest, in de hoedanigheid van zijn functies als verkeersspecialist bij de gemeente Drachten, de provincie Friesland en zeer recent het programmabureau Weg van het Landschap (zie kader). In een boeiende rondrit door Friesland laat Monderman zijn specifieke aanpak zien en wordt en passant ook zijn gevecht met de gecodeerde verkeerswereld duidelijk.

De tocht begint in Opeinde, een dorpje ten noorden van Drachten. De onduidelijke identiteit van de doorgaande weg was enkele jaren geleden reden voor een voor dorpsbegrippen ingrijpende reconstructie. Op het eerste gezicht lijkt de gekozen oplossing nogal voor de hand liggend, maar gezien vanuit de auto wordt het snel duidelijk. “Kijk, we moeten het ook niet moeilijker maken dan het is. Dit is een doorgaande weg waarvan het asfalt benadrukt dat we nog niet in de kern van het dorp zijn.” Even later verandert de bestrating in gebakken klinkers en gaat Monderman als vanzelf wat zachter rijden. “De klinkers geven Opeinde zijn kleinschalige identiteit; dit is een omgeving waar mensen nog op elkaar letten, hier passen geen drempels of smallingen.”

Op weg naar het verderop gelegen Nijega gaat Monderman dieper in op zijn eeuwige strijd

met de door hem verfoeide verkeerselementen. “In mijn optiek verloopt sturing van het verkeer via de weg zelf. Verkeersborden- en lichten of wat dan ook mogen daarbij geen rol spelen, dat werkt alleen averechts. De auto is slechts een instrument; de snelle wereld mag de langzame wereld nooit inhalen. Immers, tachtig procent van onze wegen is de publieke ruimte van de langzame wereld.” Ook in Nijega is voor een in de ogen van Monderman ideale combinatie van asfalt en gebakken klinkers gekozen. “Het verkeer beweegt zich op een natuurlijke wijze door het dorp, de omgeving vertelt het verhaal. We hebben hier ook ‘voetspaden’, weggedeelten waarvan zowel voetgangers als fietsers gebruik kunnen maken. Waarom niet? Het regelt zichzelf.”

We draaien om en rijden in zuidelijke richting, op weg naar Donkerbroek. Onderweg vertelt Monderman als volleerd geschiedenisleraar over de historie van het landschap, met afwisselend zandgronden en veenkoloniën. De bochtige provinciale weg N381 wordt gekenmerkt door stevige bomenrijen die dicht bij de weg staan. “Ook hier gebeuren wel eens ernstige ongelukken, maar moet je dan bomen gaan snoeien of zelfs rooien? Gaan jongeren daardoor zachter rijden?” In Donkerbroek en het verderop gelegen dorpje Haule is met diverse kleuren straatbaksteen (onder meer rood en bruin) in uiteenlopende patronen gewerkt. Over die >

Straatbaksteen onderstreept de kleinschalige identiteit van Opeinde.

Gebakken klinkers worden in Friesland veelvuldig toegepast bij het oplossen van verkeersproblemen. Boven links: een driesprong in Nijega, boven rechts: het ‘Rode Plein’ in Oosterwolde. Onder: op veel lokale wegen wordt een splitsing met een ‘T’ van straatbaksteen aangegeven.

Weg van het Landschap

Het onlangs opgerichte programmabureau Weg van het Landschap is een initiatief van de provincies Drenthe, Friesland en Groningen en het Keuning Instituut in Groningen. Het bureau heeft zich ten doel gesteld de kwaliteit van het landschap in de noordelijke provincies te bewaken en waar nodig te verbeteren. Via een integrale aanpak vanuit diverse invalshoeken en met subsidies uit regionale, nationale en Europese fondsen zet het bureau de regionale identiteit van het Nederlandse landschap in als stimulans voor vernieuwing.

Directeur Willem Foorhuis van het Keuning Instituut: “We hebben nota bene het rijkste cultuurlandschap van de wereld en daar gaan we bar slecht mee om. Als Keuning Instituut zoeken we manieren om vernieuwende projecten op te kunnen pakken. Die bevinden zich in een breed spectrum; we bekijken nu bijvoorbeeld samen met Hans Monderman hoe een belangrijke verkeersader nabij het centrum van Drachten anders ingericht moet worden. Een extra dimensie daarbij is dat die weg onderdeel is van de Papegaaienburg van Theo van Doesburg. Centrale vraag is hoe samenhang tussen architectuur en infrastructuur bereikt kan worden”, stelt Foorhuis.

Straatbaksteen past bij het historische karakter van veel Friese dorpen zoals hier in Appelscha.

toepassing is Monderman niet bijster enthousiast. “Het is eigenlijk net iets te druk, het zou een stuk rustiger moeten zijn. De rust in de uitstraling van het materiaal is juist de kracht van de gebakken klinker en dat komt er hier niet helemaal goed uit.”

RECREATIEFUNCTIE

Via enkele plattelandsweggetjes komen we in een schitterend natuurgebied, Fochteloër Veen. De geasfalteerde weg die er doorheen loopt, wordt over een lengte van enkele kilometers onderbroken door een pad van straatbaksteen. “Deze weg heeft nu een recreatiefunctie waar voetgangers, fietsers maar ook automobilisten gebruik van kunnen maken. In de zomer is het hier erg druk en rijden auto’s stapvoets; ze kunnen elkaar nauwelijks passeren, maar er zijn nooit problemen. Iedereen wacht op zijn beurt. Eigenlijk ook logisch, want de ruimte is sturend, niet het aantal auto’s”, meent Monderman.

Via het veengebied voert de tocht naar Appelscha. Onderweg zien we op diverse kruisingen van zeer lokale wegen een aparte manier om een T-splitsing aan te geven. “We hebben hier geen borden gebruikt, maar in het wegdek een T-vorm met gebakken klinkers gelegd. Dat is visueel, maar ook fysiek voldoende.” Appelscha en straatbaksteen blijkt een onlosmakelijke combinatie. Vooral in het centrum en langs de typische Friese vaart is het materiaal veelvuldig toegepast. “Hier past de klinker prima in het historische karakter van het dorp. En ook door hier geen aparte stoep of parkeervakken te maken, houden de diverse weggebruikers rekening met elkaar. En dat er auto’s op de weg geparkeerd staan? Daar heb ik geen moeite mee. Als er overlast is, dan lossen de mensen het zelf wel op.”

VERWARRING

We zijn aangekomen in Oosterwolde, waar onze laatste stop voor de terugreis naar Drachten ingezet wordt. In het hart van het dorp ligt een merkwaardig gevormd plein van rode straatbakstenen. Het werd lokaal al snel het Rode Plein genoemd, zodat een middenstander zijn winkel tot het Kremlin omdoopte. De vorm van het plein levert bij automobilisten veel verwarring op. Want wat is nu de doorgaande weg en wat is plein? Het was een bewuste keuze, vertelt Monderman.

“Dit is een prachtig voorbeeld van zelfregulering. Er staan geen borden waardoor we feitelijk de automobilist een beetje aan zijn lot overlaten. Daardoor haalt hij zijn voet van het gaspedaal en gaat hij een oplossing zoeken. Deze situatie vraagt om zelfredzaamheid en dat maakt dat hier nooit ongelukken gebeuren. Getallen en verkeersstromen zeggen mij nooit zoveel, het gaat om gedrag. En dat kun je beïnvloeden door de kwaliteit van de ruimte te bepalen”, besluit Monderman. ■

LITERATUUR

Uitgelezen

Door Michiel Nieuwenhuys

De openbare ruimte krijgt ook in publicaties in toenemende mate aandacht. Recent zijn twee nieuwe uitgaven verschenen als overzichten van de actualiteit in het vakgebied, in Nederland en in Europa. De beide hier besproken boeken zullen bijdragen aan zowel de populariteit van de landschapsarchitectuur en stedenbouw, als aan de ontwikkeling van de visies van de ontwerpers.

Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland 99-01

Inmiddels is voor de vierde keer deze tweejaarlijkse uitgave gepubliceerd over de disciplines die vormgeven aan de ruimtelijke inrichting van Nederland. De opzet van het boek volgt het stramien van de eerdere jaarboeken: een thematisch gegroepeerde selectie van voorbeeldplannen en essays over actuele onderwerpen, zij het ditmaal anders geordend. Het jaarboek is als paperback uitgegeven, volledig Nederlands-Engels, en de omvang is gegroeid tot ruim 200 pagina's en 1,3 kg. Het is een momentopname, zowel wat betreft de opgaven in het vak als de gepresenteerde projecten.

De teksten schuwen de kritiek niet en de keuze van de projecten wordt door de selectiecommissie eerlijk toegelicht. De criteria waren voorbeeldig, mooi, goed of bijzonder. Maar een te mooi en te gepolijst project viel af en een randgeval kon geluk hebben ter completering van een serie. Daarmee is het waarschijnlijk een representatieve keuze van projecten en heeft het boek niet de pretentie alleen de mooiste, beste en meest voorbeeldige projecten te laten zien. En worden smaakmakers als de Floriade of Mariënborg gemist.

PERSOONLIJKE WIJZE

De essays over vijf categorieën projecten larderen deze nu als het ware terloops en diepen de thema's verder uit waarbij de individuele stijlen van de auteurs tot uiting komen. Het valt dan minder op dat de Openbare Ruimte en Parken en tuinen niet nader worden geïntroduceerd.

Is het toeval dat juist in deze categorieën op één na alleen gerealiseerde projecten staan, terwijl in de andere groten-deels plannen voorkomen die nog uitgevoerd moeten worden? Hiermee is meteen een groot onderscheid met het Jaarboek Architectuur duidelijk, dat uitsluitend gerealiseerde projecten laat zien. Kennelijk speelt in het vakgebied van

de ruimtelijke inrichting het verschil tussen werkelijkheid en verbeelding een mindere rol. Sterker nog, als toegift wordt nu zelfs teruggeblikt op het Jaarboek 93-95 en dan blijkt de kritiek toch milder en is de werkelijkheid minder uitgesproken dan vooraf de bedoeling leek.

Het verslag van de selectiecommissie door Max van Rooy is een smakelijke sfeerimpressie met een beeldende peiling van de 'almachtigheid' van de landschapsarchitectuur die het tot 'scheppingsverhaal' brengt, architecten en stedenbouwkundigen tot 'meewarige stakkers' ontlustert. In een apart artikel over 'Hors Concours' wordt de loftrompet gestoken met bruggen, wat Ton Schaap als het mooiste blijft zien dat er is. Typisch Nederlands, zonder de typologische beschrijving aan de nostalgie van ophaalbruggen te verbinden. Met voorbeelden die bijdragen aan de kwaliteit van de openbare ruimte en als uitsmijter de verzuchting dat een brug over het Groene Hart zo mooi had kunnen zijn.

BLAKENDE AMBITIE

Het groot essay van René Boomkens 'Een on-Nederlands landschap?' stelt de vraag niet zonder antwoord. Met de 'maakbaarheid' van Nederland als kunstmatig, gekunsteld landschap (van polder tot stad) wordt definitief afgerekend, niet zonder een ondertoon van spijt. Individualisering en commercialisering hebben de teloorgang van de openbare ruimte veroorzaakt met een uit handen gegeven centrale regie.

Daarbij wordt vooral de stad als maatstaf gehanteerd en deze open zenuw vakkundig blootgelegd. Maar ook wordt voorbij gegaan aan de sterk beeldbepalende rol van groot-schalige infrastructurele projecten waarin dezelfde Nederlandse maakbaarheid met bijna chirurgische precisie tot uiting komt. Verder getuigt het boek, dankzij de brede selectie van plannen, van blakende ambitie en wordt de geruststellende conclusie getrokken dat de vakbroeders op een vertrouwde manier, functioneel en ingenieus blijven werken. Wordt vervolgd.

Changes in scenery/ Inszenierte Naturen

Het analyseren en beschrijven van de Europese landschapsarchitectuur is een ambitieuze, bijna hachelijke onderneming. Thies Schröder doet in zijn boek een serieuze poging verbanden te leggen en samenhang te vinden. Deze ligt meer in de historische ontwikkeling van de agrarische samenleving tot de moderne, industriële en IT-geënte maatschappij. De landschapsarchitectuur brengt dit tot uiting met de opeenvolgende rationele, romantische en moderne opvattingen van respectievelijk de 18e, 19e en 20e eeuw. Ook de aandacht voor het milieu in de late 20e eeuw is kenmerkend en gemeenschappelijk in Europa. Er blijkt meer een binding te zijn in de versterkte positie van de landschapsarchitectuur alsmede de opkomst van de openbare ruimte als opgave van inrichting en ontwerp.

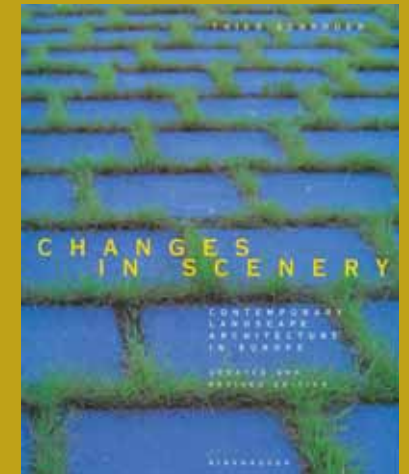
POLARISATIE

Landschapsarchitectuur heeft enorm aan betekenis gewonnen als maatschappelijke uiting, naast de architectuur. Het resultaat van het functionele ontwerp met een hoog artistiek gehalte moet het doel dienen van populariteit, een geloofwaardig concept en uitzicht op sociale integratie. De lat wordt hoog gelegd.

Door de grote diversiteit in de natuur, van Pool tot Alpen en Middellandse Zee, is er een zeer uiteenlopende landschappelijke identiteit die juist gekoesterd moet worden. Dit brengt de auteur tot de conclusie dat de potentie van de landschapsarchitectuur niet in de eenheid, maar in de polarisatie van de beroepsuitoefening ligt. Als erkenning van tegengestelde opvattingen op zoek naar oplossingen in de landschapsarchitectuur, 'Codes of complexity' genoemd. De objectiviteit wordt gewaarborgd door de ontwerpcriteria als invulling van het program van eisen. Waarin het vak zich niet onderscheidt van andere ontwerpdisciplines, politiek of

ISBN 90 6868 299 7
Stichting Jaarboek landschaps-
architectuur en stedenbouw,
Uitgeverij THOTH

ISBN 3-7643-6748-2 (Engels) /
ISBN 3-7643-6428-9 (Duits)
Uitgever Birkhäuser (CH)

filosofie: analyse, verbeelding gebaseerd op ervaringen, synthese en besluitvorming met als eigen grootheden schaal, compositie en materiaaleigenschappen.

DOORSNEDE

De grote verscheidenheid komt goed tot uiting in de besprekingen, illustraties van projecten en informatie van 14 bureaus uit 8 landen. Tuinen, hoven, stadspleinen en parken worden als 'klassiekers' gepresenteerd naast ontwerpen met andere disciplines: grootschalige infrastructuur, aanpak van industriecomplexen tot zelfs audiovisuele kunst. Maar ook in aanpak en stijl, waarmee een beeld wordt gegeven van de hedendaagse Europese landschapsarchitectuur. Met als indruk meer een doorsnede, ook omdat de selectie niet nader is toegelicht of geordend.

Nederland is vertegenwoordigd door West 8 van Adriaan Geuze, met onder meer Borneo-Sporenburg, een aantal tuinen en het Schouwburgplein in Rotterdam. ■

AMERSFOORT KIEST VOOR HISTORISCH BESEF BIJ REVISIE KERNWINKELGEBIED

Kwaliteit van openbare ruimte als verbindende schakel

Opgestuwd in de vaart der volkeren, worstelt Amersfoort net als andere steden met het dilemma van expansie versus behoud. De explosief groeiende stad (van 80.000 inwoners naar 150.000 in vijftien jaar, een bijna-verdubbeling in veertig jaar) zag de laatste decennia de druk op het middeleeuwse stadshart toenemen. Het visitekaartje van Amersfoort was dringend toe aan revisie. Het kernwinkelgebied werd ingrijpend aangepast. “We hebben gedurfde keuzes gemaakt, voor een compromis-model was geen plaats”, kijken Piet Jonkman, wethouder stedelijk beheer en monumentenzorg, en Willem Oxener, landschapsarchitect, tevreden terug op de ‘operatie’.

“We hebben gedurfde keuzes gemaakt, voor een compromis-model was geen plaats”

De Amersfoortse binnenstad neemt een bijzondere positie in. Niet alleen binnen Amersfoort, maar zeker ook binnen Nederland. Een gaaf middeleeuws centrum met veel historische monumenten doet herinneren aan het oude provinciestadje dat Amersfoort eens was. Die tijden liggen inmiddels ver achter het Amersfoort anno 21e eeuw. De stad heeft, mede door het landelijke ruimtelijke ordeningsbeleid, meer en meer een regionale spilfunctie verkregen. Hiermee is ook de betekenis van de binnenstad als functioneel hart van stad én regio gegroeid.

Het bracht de gemeente Amersfoort er toe zich halverwege de jaren negentig te buigen over een nieuwe koers. Met de nota Buitenruimte Binnenstad verscheen een integrale visie op het ont-

werp, gebruik en beheer van de buitenruimte van de Amersfoortse binnenstad. Oxener: “We wilden de mix van functies voor de binnenstad herstellen. Wonen, werken en recreëren moesten weer gebundeld worden. Daarbij diende er een samenhangender, rustgevender beeld in de binnenstad te ontstaan. Dat vereiste gedurfde keuzes. Bijvoorbeeld bij het autoluw maken van het gebied. Voor je het weet kom je anders weer uit bij een compromis-model waarover niemand echt tevreden is.”

DUURZAAMHEID

Er werd hoog ingezet bij de herinrichting van het kernwinkelgebied van Amersfoort (Langestraat, Utrechtsestraat, Arnhemsestraat, Hellestraat, Koe-

straat, Varkensmarkt) dat de afgelopen twee jaar zijn beslag kreeg. Dit in het besef dat met name de kwaliteit van de openbare ruimtes de verbindende schakel vormt. Uitgangspunt bij de herinrichting was het in stand houden en waar nodig verbeteren van het hoogwaardige straatbeeld van de binnenstad voor de langere termijn. In de Amersfoortse visie komt die duurzaamheid onder meer tot stand door toepassing van hoogwaardige en slijtvaste materialen en goed beheer. Door dat laatste ontstaat een goed verzorgde openbare ruimte die tevens een grote (sociale) veiligheid bewerkstelligt.

“De laatste jaren heerste er een wat onheimelijke sfeer in de binnenstad. We hebben de levendigheid teruggebracht door de recreatie- en woon-

functie van het binnenstadsdeel te benadrukken, maar daarmee ben je er nog niet. Een wat kil karakter haal je ook weg door te laten zien dat er in de openbare ruimte geïnvesteerd wordt en dat je er aan blijft werken. We vangen steeds vaker geluiden op dat het schoner is geworden in de stad. Dat is geen self-fulfilling prophecy; de bewoners ondervinden letterlijk aan den lijve dat het nu prettiger vertoeven is dan enkele jaren geleden”, stellen Jonkman en Oxener.

SAMENHANG

Bij de herinrichting van het kernwinkelgebied speelde mee dat het gebied samenhang moest blijven vertonen met de rest van de binnenstad. ➤

Centraal bij de herinrichting van de Amersfoortse binnenstad stond een hoogwaardig en duurzaam straatbeeld.

Bij de herinrichting van de binnenstad is veel aandacht besteed aan kwalitatief hoogwaardig straatmeubilair.

Het ontwerp van het Amsterdamse bureau DS landschapsarchitecten haakte hier op in door voor zowel bestrating, toepassing van straatmeubilair als het gevelaanzicht een ‘ingetogen’ karakter te bepleiten. In het laatste geval leidde dit tot het opstellen van een handboek met een nieuw gevelregime. Wat betreft het straatmeubilair (fietsenrekken, afvalbakken en verlichting) werd door industrieel vormgever Carolien Oomes een specifiek ‘Amersfoorts’ model

foort niet helemaal alle luxe ontzegt. Zo wordt de entree van elk pand in het gebied geaccentueerd met een bijzondere drempel van hardsteen. De vormgeving van elke plaat is maatwerk, aangezien elke entree verschillend is en het hoogteverschil tussen straat en winkelvloer moest worden opgelost. Daarnaast permitteerde men zich een wat speelse variant bij de bestrating van het promenadegebied. Hierbij werden tussen de stenen (gemengde kleur)

“De Amersfoorter mag best wat trotser zijn op zijn stad”

ontworpen. Een sobere toepassing van het ingetogen, eigentijdse straatmeubilair zorgt ervoor dat het kernwinkelgebied zich ook in dit opzicht voegt naar het omliggende gebied.

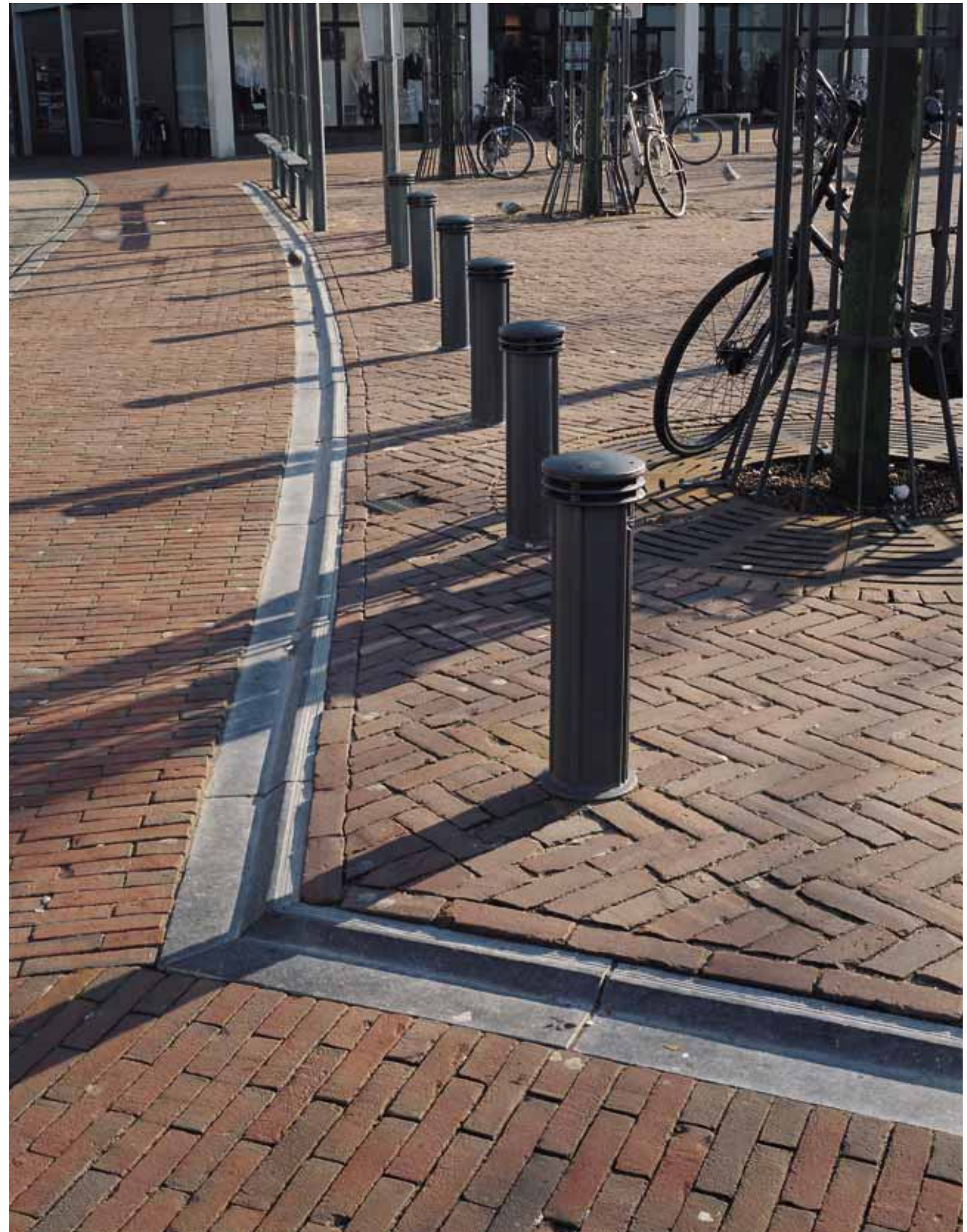
Wie door het Amersfoortse kernwinkelgebied wandelt, valt wat betreft de bestrating bepaald niet van de ene verbazing in de andere. Ook hier is soberheid, gecombineerd met historisch besef, troef. De toepassing van roodbruine, gebakken klinkers in het grotere gebied van de oude binnenstad is, naar binnen gericht, doorgezet in het kernwinkelgebied. Daarbij werden straatbakstenen van het dikformaat hergebruikt in het rijspoor (gelegd in keperverband) en kregen de trottoirs een nieuwe gebakken klinker. De hardstenen stoepranden vormen een mooie eenheid en maken het straatbeeld compleet.

Soberheid, ingetogenheid, spaarzaamheid. Het zijn de trefwoorden bij de opwaardering van het kernwinkelgebied. Toch heeft men zich in Amers-

vierkante blokjes gepolijst steen van 5x5 cm geplaatst. Oxener: “Bij een bepaalde lichtinval zorgt dat voor een mooi ritme in de bestrating. Een stukje eigenzinnigheid, waarvoor natuurlijk ook plaats moet zijn.”

TROTS

“De Amersfoorter mag best wel wat trotser zijn op zijn stad”, vindt Jonkman, die er nog even aan herinnert dat het project in de binnenstad vorig jaar niet voor niets hoge ogen gooide bij de Omgevings Architectuurprijs. Zelfverzekerdheid mag best de plaats gaan innemen van valse bescheidenheid. “Amersfoort heeft van oudsher zijn culturele identiteit, die is gebaseerd op kwaliteit, harmonie en continuïteit, mee. Maar ook deze stad ontkomt niet aan het hedendaagse tempo. Het gaat er allemaal steeds jachtiger aan toe, de dingen dienen steeds sneller te veranderen. Het is voor Amersfoort de uitdaging om midden in die hectiek het eigen karakter te behouden.”

DE BESTE ARGUMENTEN LIGGEN OP STRAAT

Straatbaksteen is een veelzijdig en kwalitatief hoogstaand product dat pleinen, parken en straten, maar ook de particuliere woonomgeving een tijdloos en hoogwaardig karakter geeft. Het is overal toepasbaar, onderhoudsarm, slijtvast en kent een lange levensduur. Bovendien kan het uitstekend gecombineerd worden met andere materialen. Voor informatie zie www.straatbaksteen.com, een informatiebron voor professionele gebruikersgroepen.

STRAATBAKSTEEN, BIJZONDER VOOR BINNEN EN BUITEN